

**Саха литературатыгар государственнай олимпиада
түмүктүүр түһүмэбин соруудахтарын толорууга ыйыылар
(2023-2024 үө.дь.)**

10 кылаас

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) лиһин толор. Онуоха улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанһабын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору ый.

2023-2024 үө.дь. саха литературатыгар государственнай олимпиада түмүктүүр түһүмэбэ 6 соруудахтан турар. Соруудахтар саха литературатын историятын, литература теориятын билиини ирдииллэр, саха суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын, культура, бэчээт эйгэтигэр билиигин тургуталлар. Ону тэнэ толкуйдуур, ырытар, айар дьөбүргун сыаналыбыт.

1-4 соруудахтарга 25 баалы ылыахха сөп.

5 соруудах 50 баалынан сыаналанар.

6 соруудах 25 бааллаах.

Барыта 100 баал.

Олимпиада соруудахтарын толорууга уопсайа **3 чаас** бэриллэр.

Ситиһини баҕарабыт!

Саха литературатыгар государственной олимпиада (2023-2024 үө.дь.)
Түмүктүүр түһүмэх соруудахтара
10 кылаас

1 соруудах. Уус-уран айымньы тиэкиһин, литература историятын билиини тургутар соруудахтар.

1. Бу ким бэйэтин олобуттан ахтыытай?

“...Ыһаахха көрбүтүм биһиги дойдуга албан аатырбыт, суон сурабырбыт үнкүү тылын этээччини — Ырдьан Дьаакыбы! Мин, атах сыгыннах сүүрэ сылдыар уончалаах уолчаан, онно аан бастаан билбитим ырыа алыбын, тойук умсулбанын, түһүлгэ кэрэтин. Дөйүөрбүт курдук таалан турбутум, онтон сал- ҕалас буолбутум; ис-испиттэн кычыгаланан үөгүлүөх, сүүрүөх-көтүөх санаам киирэн кэлбитэ. Көр, ол курдук, тойук илбиһэ эппэр-хааммар, сүрэхпэр-быарбар үйэ-саас тухары инэн киирбитэ. Дьэ, ол күнтэн ылата, түһүлгэттэн түһүлгэбэ, ыһаахтан-ыһаахха үнкүү тылын аатырбыт этээччилэр биир да тылларын энчи түһэрбэккэ, батыһа сылдыан истибитим, дьону кытта хаамсаммын, үтүктүһэр буолбутум. Уон иккибин туолбут сааспар Тураннаах ыһааҕар аан бастаан оһуокай тылын эппитим. Титирэс, хатан куоласпын, оҕо диэн сэнээбэккэ, киэн түһүлгэ ылласпыта... Аатырбыт ырыаһыт Ырдьан Дьаакып илиибин кытаанахтык тутан испитэ... Онно билбитим, онно итэҕэйбитим: ырыа-тойук мин арахсыспат аргыһым, үөрүүм-көтүүм, ардыгар, хомолтом уонна дьолум буолуобун...”

2. К.О. Гаврилов кэпсээннэригэр ханнык нуучча классик суруйааччытын сабыдыала, этэр санаата көстөр диэн, биллэр чинчийээчи В.Н. Протодьяконов уонна И.И. Барашков бэлиэтээбиттэрэй?

3. Ханнык арамаан сүрүн геройдарын прототиптарынан Н.Д.Субуруускай, К.А.Сокольников, С.А.Саввин, М.Н.Слепцов, Г.Н.Дьячковскай, И.П.Михайлов о.д.а. буолбуттарай? Айымньы аатын, ааптарын, суруллубут сылын ый.

4. Бу ханнык айымньы геройун тылларай? Айымньы аатын, ааптарын, герой аатын суруй.

“О, айыы тойон тагарам, оҕонньорбун тааһынан баттатан өлөрбүтүн, бэйэбин икки хараҕа суох гынан харанаҕа харбыалаһыннардыҥ, аны оҕобор сырдык тыынҥын түһэрдиэн?! Аһыһыны-куһаҕаны сөбүлээбэт үтүө бэйэн тоҕо бу аан дойдуга ынчыгы, харах уутун олохтуугун? О, тойон тагарам, аһын, оҕобун... оҕобун ылыма, миигин тоҕо тэбээмэ, өрүһүй, тыынна ук...”

5. Айымньылар ааптардарын быһаар, сөп түбэһиннэртээ.

1) “Ымы уонна Налбыһах”	А) Г.В. Баишев-Алтан Сарын
2) “Долгуннар”	Б) В.М. Новиков-Күннүк Уурастыырап
3) “Кыһыл өрт”	В) Е.С. Сивцев-Таллан Бүрэ
4) “Уолан Эрилик”	Г) И.Е. Слепцов-Иван Арбита

6. И.Д. Винокуров-Чабылбан “Герой туһунан ырыа” хоһоонун кимиэхэ анаабытай? Герой аатын толору суруй.

7. Ханнык айымньы геройдарай: Яков, Пал Палыч, Таня, Ганя, Дормидонт? Айымньы аатын, ааптарын суруй.

2 соруудах. Хаартысканы көр. Бу саха норуотун чулуу дьонун туһунан тугу билэргин кылгастык суруй.

3 соруудах. Литература теориятын билиини тургутар соруудахтар.

1. *Кэпсээн иһигэр кэпсээн, айымньы дьоруойа урукку олобун ахтан-санаан кэпсиирэ туох диэн ааттанарый?*
2. *Холобур, ырыаҕа куплет диэн өйдөбүл баар. Ол курдук хоһоонго хас строфа кэнниттэн хатыланар тыллар эбэтэр этиилэр туох диэн ааттаналларый?*
3. *Айымньыга хаста да хатыланар тылы атын дьүөрэ суолталаах тылларынан ханарытан этии.*

4 соруудах. Культура, бэчээт эйгэтигэр сыһыаннаах соруудах.

2024 с. Саха өрөспүүбүлүкэтигэр Оҕо саас сылынан биллэрилиннэ. „Кэкил“ диэн оҕолорго анатлаах хаһыат историятын сырдат.

5 соруудах. Кэпсээнинэн эбэтэр хоһоонунан суруллубут тиэкистэртэн БИИРИ талан, толору (целостный) ырытыыны онор.

Иван Гоголев-Кындыл (1930-1998)

Манчаары

Сарсыныгар отут саһылы бэрэмдэйигэр ыга хаалаан, сиэнин Манчаарыны кытта Чоочо куораттаата. Хара дьоруо атынан сангата суох дьоруолатан иһэр. Кини кэнниттэн хаан тураҕас атынан Манчаары сиэллэрэр. Аара иккиэн тус-туһунан санааҕа түстүлэр. Манчаары саныыр: „*Бу абаҕам оҕонньор, төһө да бардам, батталлаах буоллар, ис дьыгэр, айыы кийитэ эбит. Хор, хаан уруум диэн аһынаҕа... Суут-сокуон тордуохтаах тарбаҕыттан куоттараары бу миигин куоракка атааран истэҕэ. Кинини куорат улахан тойоно бэркэ билэр сурахтааҕа. Бэлэх-туһах биэрэн ол тойонтон көрдөстөбүнэ, тылын, бука, ылыннарыа. Быһаан ыллаҕына, эмиз күөрэгэйэ ыллыа, күнэ көрүү, оччоҕо баар-суох абаҕатыгар үйэлээх сааһын тухары махтанна, кини тылыттан тахсыа суоҕа!*“.

Чоочо дьиппирдик атыны саныыр: „*Бу саах иһиттэн санга быкпыт үөн миигиттэн ордук аатырыа-сураҕырыа үһү! Суостаах Додор кулуба, бэл, хараҕын далыгар киллэрдэ... Киниттэн кыргыттар харахтара араһынат. Оннооҕор аат былдьаһыһылаах улахан ыһаахха тустан көр диэбиппин тустубатаҕа... Алыс наһаа оройгунан көрөн эрэҕин! Онно-манна сырсан икки атахтааҕы иннигэр түһэрбэтэх, тустан хол быччыгнааҕы тулуппатах сураҕа иһиллэр. Нэһилиэктэри кэрийэ сылдьан эһиэкэй этэр идэлэммит, онно миигин араастаан хомуруйар үһү!.. Маһай аллаах! Мин диэтэх кийинэн тиийин сааһын суунан эрдэҕэ! Бэйи, тохтоо.. Эн эдэр ыккын, мин кырдыаҕас саһылбын!.. Аны кыайан төлө көппөт сиргэр илдьэн эрдэҕим. Аны миэхэ тумсугун туора сотторун тохтоо. Эн суох буоллаххына, мин сынньанам этэ... Иннибэр моһол, кэннибэр кэнтик буоларын уурайдар ханнык!..“.*

Иччитин хара санаатын сэрэйбиттии, миинэн иһэр ааттаах ата тыбыырбахтаата уонна баһын быһа илгийиннэ.

Куоракка күн кийриитэ тийиэн улахан тойонно бэйэтигэр түстүлэр, Чоочо биир бэрэмдэйи толору кэһиһлээх кийрбитин көрөн, тойон үөрэ түстэ. Бэрэмдэйтэн саһыл кутуругун төбөтө быгарын бэлиэтии көрөн ордук манньыйда. Чоочону кытта илии тутуста,

саалажа сэтэн киллэрдэ. Хотунугар имнэнэ, онуоха хотуна Чоочоҗо илиитин көхсүн уунна, ол бөп-бөкүнүк илиини Чоочо „чоп“ гына убураата. Манчаары куукунажа хаалла.

Икки тойон, үөстэрэ тэтэн, балачча өр кэпсэттилэр, хотун бэйэтинэн күндүлээтэ-маанылаата.

Кэмниэ кэнэбэс Чоочо сирэйэ ньалжарыйан, ыга тотон, саалажа табыста, кини кэнниттэн тойон иһэ ыржайан көһүннэ.

- Улахан тойонум, мин күн ыраахтааҗы эрэллээх кулута буоларбын хаһан да умнубашпын. Бу сууту-сокуону кэспит, бүтүн улууһу аймаабыт күрүөйэҗи, түөкүнү албыннаан киллэрэн бэйэҗэр туттарабын. Кытаанахтык тутаргар көрдөһөбүн. Сыржаанын сыһыт, ханылын айаһаа!

Семен Данилов (1917-1978)

Хомус

Хомус – лирика,
Хомус – поэзия.
Норуот сүрэҗин өспөтөх мөнүлгэнэ.
Кини алгыһа,
Кини кырыһыһа,
Кини көнүлүн дьикти көмүскэлэ.
Хомус мунатыҗар, дьүрүһүйэр
Былыргы дьоннор иэйиилэринэн,
Ааспыт кэм
Дьигискэнэ дьигиһийэр
Былыргы кэмнэр иэдээннэринэн.
Хомус ытамныйар,
иэйэр-туойар
Былыргы кыргыттар муннарынан,
Арыт кыланар,
Арыт уорастыйар
Тааллыбатах тапталлар аһыларынан,
Оо, ол эрээри,
Мин өрүү истэбин –
Өбүгэлэртэн
үөттэриилээх
сүрэхпинэн,
Туохтан эрэ
Сиргэ киирэ кыбыста,
Тоҗо эрэ
Аар-татай! - дии кэмиринэ,
Идэмэрдээх кыргыс
Иһиллибэтэх илбиһин!
Хомус – лирика,
Хомус – поэзия,
Бар дьон сүрэҗин көнүлгэ мөнүлгэнэ.

6 соруудах. Айар соруудах.

Биир персонаж аатыттан монологта айан суруй:

Микиитэ Лэглээрин, Сайсары, Дьаданы Дьаакып, Кыһыл Ойуун.

